

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ВОРОНОВ ВІКТОР ІВАНОВИЧ

НАУКОВИЙ ДОРОБОК О.М.ЛАЗАРЕВСЬКОГО В ГАЛУЗІ
АРХЕОГРАФІЇ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ

07.00.06 - історіографія, спеціальні історичні
дисципліни та методи історичного дослідження

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ - 1996

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00670370 (N)

AB 33.883

Робота виконана на кафедрі історіографії та джерелознавства
Дніпропетровського державного університету.

Науковий керівник - Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор історичних наук, професор
Ковальський Микола Павлович

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор
Швидько Ганна Кирилівна

кандидат історичних наук, доцент
Журба Олег Іванович

Провідна установа - Запорізький державний університет

Захист відбудеться "21" лютого 1996 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.03.01.15 по присудженню наукового ступеня доктора історичних наук при Дніпропетровському державному університеті (320625, ДСП Дніпропетровськ-10, пр. Гагаріна, 72, Дніпропетровський держуніверситет, корпус 1, аудиторія 307).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці держуніверситету.

Автореферат розісланий "19" січня 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

Тутик Л.С.

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із актуальних напрямків історіографії України є всебічне дослідження наукового доробку українських істориків у вивченні ними різних періодів і проблем історії нашої Вітчизни. Наукові праці стосовно окремих українських істориків вже мають певну історіографічну традицію, однак їх ще недостатньо для того, щоб створити загальну картину розвитку української історіографії на всіх її етапах. Без достатньо вдумливого, глибокого осмислення, застосування критичного аналізу і вироблення синтетичного підходу при дослідженні праць українських істориків, представників різних історичних шкіл, напрямків, регіонів на окремих етапах розвитку наукової думки в Україні, не може бути створене підґрунтя для написання узагальнюючих синтетичних праць з історії історичної науки. Недостатня кількість робіт монографічного характеру, присвячених визначним, неординарним українським історикам не дає можливості відтворити всю складність, багатогранність та суперечність історіографічного процесу, виявити основні тенденції його розвитку, ступінь вирішення окремих найбільш актуальних проблем на різних його етапах.

На наш погляд, такі персоналогічні дослідження біоісторіографічного характеру можуть бути присвячені, в першу чергу історикам, які залишили найбільш помітний слід в українській історіографії. До числа таких істориків належить і Олександр Матвійович Лазаревський (1834-1902) - видатний знавець історії Лівобережної України другої половини XVII-XVIII ст., редактор і видавець великої кількості цінних комплексів джерел, що стосувалися цієї проблеми, автор цілого ряду наукових праць, які базувалися на них, вчений, який одним із перших звернувся до проблем бібліографії, генеалогії та історії історичної науки України. Творча спадщина його багатогранна і різноманітна, але найважливіше значення для сучасної історичної науки має доробок історика в галузі археографії та вивчення ним соціально-економічної історії Лівобережної України XVII-XVIII ст.

Тематика та специфіка наукових праць О.М.Лазаревського дозволяють говорити про нього, як про дослідника життя та побуту народу, історика-біографа, який не створював соціологічні схеми, а подавав яскраві та образні характеристики, портрети живих людей минулої епохи. Праці Лазаревського збагачували джерельну базу історичної науки, стимулювали українську наукову думку, окреслювали коло основних проблем історії України. Вони стали відправними точками для багатьох досліджень з історії Гетьманщини пізніших до підників цього питання. Проблеми, які ставив і намагався вирішити в своїх працях О.М.Лазаревський, залишаються актуальними і зараз. Тому і нині його

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

науковий доробок зберігає своє важливе значення і потребує більш глибокого дослідження.

В цілому, актуальність вивчення наукової діяльності та творчого доробку О.М.Лазаревського зумовлюється, на наш погляд, двома найважливішими аспектами: історіографічним (необхідність визначення ролі і внеску вченого у розвиток окремих галузей історичної науки та місця його в українському історіографічному процесі) та джерелознавчим (введення до наукового обігу комплексу архівних джерел біоісторіографічного характеру, що стосувалися життя та діяльності історика).

Водночас наше звернення до особи О.М.Лазаревського зумовлене не лише недостатньою дослідженістю його наукової діяльності та творчого доробку в українській історіографії, а й тим, що в наш час спостерігається підвищена цікавість до проблеми ролі суб'єкту наукової творчості, окремої особистості та її внеску в науковий процес.

Наукова діяльність Олександра Матвійовича Лазаревського, визначного українського історика та археографа, продовжувалася досить тривалий проміжок часу. Він був однією з найпомітніших особистостей в українській історіографії в другій половині XIX - на початку XX ст. Його діяльність та творчий доробок у різних галузях історичної науки заслуговують комплексного фундаментального дослідження, яке дозволило б визначити його місце в українській історіографії та внесок у розробку кардинальних проблем історії Лівобережної України XVII-XVIII ст.

Стан наукової розробленості проблеми. Вивчення наукового доробку О.М.Лазаревського розпочалося ще за його життя. Окремим найбільш ґрунтовним його працям вперше дали оцінку в своїх наукових рецензіях сучасники історика. Отже, 60-90-і рр. XIX ст. можна вважати першим етапом у дослідженні наукової діяльності та творчого доробку Лазаревського, а появу ряду рецензій на окремі джерельні публікації та найвизначніші наукові праці вченого характерною рисою змісту цього етапу. Рецензії з'являлися переважно у ґрунтовних спеціалізованих українознавчих наукових часописах та періодичних виданнях, що є своєрідним свідченням високого рівня праць історика.

Всі рецензії, які з'явилися в цей період, можна розділити на дві групи: першу складають критичні відгуки на джерельні публікації О.М.Лазаревського, а другу - рецензії на його монографії та статті. До найбільш ґрунтовних критичних відгуків першої групи можна віднести рецензії на "Сулимовский фамильный архив" В.Б.Антоновича, на "Обозрение Румянцевской описи" Д.І.Багалія, на "Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка" В.О.М'якотіна, на "Мотыжинский архив" за підписом "А.М." та на "Дневник генерального подскарбья Якова Марковича" М.С.Грушевського. Загальна оцінка ними археографічних видань Лазаревського багато в чому збігається. Рецензенти відзначали їх високий професійний рівень, вказували на

їх неперерічне значення, аналізували зміст опублікованих джерел та окреслювали напрямки їх використання у конкретно-історичних дослідженнях. В той же час вони відмічали окремі недоліки цих видань. Так, наприклад, в рецензії на "Мотыжинский архив" серед них вказано: недотримання автором хронологічного розташування документів та відсутність гереліку актів, що склали добірку.

Найбільш значними рецензіями на дослідження О.М.Лазаревського були відгуки на три томи "Описания Старой Малороссии" Д.І.Багалія, І.В.Лучицького, В.О.М'якотіна та І.М.Джиджори. В них досить докладно проаналізовано зміст цих праць О.М.Лазаревського, розкрито їх значення. На думку рецензентів, найбільша цінність їх полягала в тому, що їх автор використав велику кількість нових архівних матеріалів, окреслив коло проблем історії Гетьманщини, які треба було вирішити, нарешті сам дослідив у першому наближенні окремі з них (історія створення великого козацько-старшинського землеволодіння, колонізація та заселення Лівобережжя, історія окремих населених пунктів, адміністративно-територіальний поділ та систему управління в Гетьманщині у XVII-XVIII ст.). Серед недоліків праць О.М.Лазаревського автори рецензій називали односторонність його підходу щодо оцінки діяльності козацької старшини, не досить критичне і ретельне використання даних "Генерального следствия о маестностях", що призводило до багатьох помилок у тексті його праць при викладенні фактів, описовий характер його праць та намагання ним уникнути узагальнень та висновків.

Другий етап у дослідженні наукової спадщини О.М.Лазаревського припадає на перше десятиріччя після його смерті (1902-1912 рр.). У некрологах, які з'явилися на сторінках багатьох наукових часописів та ін. періодичних видань, була здійснена перша спроба дати загальну оцінку наукової діяльності та творчого доробку вченого. Найбільш об'ємні та змістовні некрологи, присвячені пам'яті О.М.Лазаревського, були написані М.П.Василенком, М.С.Грушевським Д.І.Багалієм та О.Верзиловим. Тут подано основні відомості про життя та наукову діяльність історика, окреслено коло проблем, які він намагався вирішити у своїх працях, дано оцінку його внеску у публікацію та вивчення джерел з історії України, вказано на особливості його наукових праць, проаналізовано деякі з них¹.

Оцінку наукової діяльності вченого та його праць було дано М.П.Василенком у передмові до другого видання його монографії "Малороссийские посполитые крестьяне (1648-1783)"².

За наступні 15 років не було опубліковано жодної праці, присвяченої цій проблемі. Повернення істориків до вивчення діяльності та наукового доробку

¹ Киевская Старина 1902 Кн. 5. С. III-XIX; Чтения ИОНЛ К., 1903. Кн. 17. Вып. 2. С. 85-107; Записки НТШ у Львові 1902. Т. 4. Кн. 3. С. 1-10; Труды Черниговской губернской архивной комиссии. Чернигов, 1903. Вып. 5. Отд. 2. С. 13-20.

² Василенко Н. Предисловие/Лазаревский А.М. Малороссийские посполитые крестьяне (1648-1783). К., 1908. С. 1-Х.

О.М.Лазаревського відбулося лише у 1927 р., коли відзначалися 25-і роковини з дня його смерті. В цьому році були опубліковані спеціальні статті В.Біднова³ та М.Ткаченка⁴. Пам'яті його була присвячена окрема книга наукового двохмісяччя: "Україна", органу історичної секції Всеукраїнської Академії Наук, що вийшла у цьому ж році під редакцією М.С.Грушевського⁵. Останній у передовій статті дав аналіз наукової діяльності Лазаревського, найважливіших його джерельних публікацій та досліджень, виділив головні риси його історичної концепції. Він зазначив, що Лазаревський започаткував вивчення соціально-ексломічної історії Лівобережної України XVII-XVIII ст. і став "фундатором нових течій нашої історіографії, які дали не тільки новий напрямок історії Гетьманщини, але вплинули на характер нашого історичного дослідження взагалі..."⁶.

У цьому ж номері "України" було вміщено ще ряд статей про О.Лазаревського. Тут же були опубліковані ґрунтовні і цінні у науковому відношенні матеріали до біографії вченого, зібрані М.Василенком, що не втратили своєї наукової вартості і зараз.

Велике значення для вивчення творчого доробку та наукової діяльності О.М.Лазаревського мело видання Археографічною Комісією Української Академії Наук у 1927 р. II тому "Українського археографічного збірника", присвяченого його пам'яті⁷. Тут було вміщено виправлений та значно доповнений бібліографічний покажчик праць Лазаревського та наукових досліджень про його творчість і доробок, складений М.М.Ткаченком на основі вивчення його друкованої продукції та матеріалів, наданих донькою останнього. У збірник увійшли також статті К.Лазаревської та П.Федоренка і досить значний комплекс архівних матеріалів із особистого зібрання О.М.Лазаревського, який склали уривки із щоденників вченого, листування родини Лазаревських, листи самого історика до батьків, братів, дружини та окремих науковців. Значення цього видання полягає в тому, що воно було першою і похи що єдиною спробою публікації архівних матеріалів, що стосувалися Лазаревського і його сім'ї.

Життя та наукова творчість О.М.Лазаревського ставали об'єктом уваги окремих українських істориків, діяльність яких у 20-40-х рр. XX ст. продовжувалася за кордоном. Так, у першому в українській історіографії досить ґрунтовному огляді розвитку вітчизняної історичної науки Д.І.Дорошенка вказувалося на важливе значення зібраних Лазаревським матеріалів з історії Лівобережної України XVII-XVIII ст., було використано частину опублікованих ним праць (в першу чергу,

³ Біднов В. Олександр Лазаревський (3 нагоди 25-ої річниці його смерті)// Літературно-науковий вісник Львів, 1927. Кн. 5.

⁴ Ткаченко М. 25-ті роковини з дня смерті О.М.Лазаревського//Життя й революція. 1927. Т.1. Березень. С.356-360.

⁵ Україна. К., 1927. Кн. 4.

⁶ Там само С.16.

⁷ Український Археографічний Збірник. К., 1927. Т.2.

нарис "Прежние изыскатели малорусской старини"). Дорошенко вважав, що головне значення наукової діяльності Лазаревського полягає у постанові на чергу денну вивчення соціально-економічної історії Гетьманщини. Однак, він вказав на односторонність і невинуватість його висновків при оцінці ним діяльності козацької старшини⁸.

Деякі окремих статей та замітку про О.Лазаревського в "Енциклопедії Українознавства" написав О.Оглоблин⁹. Він визначив головні проблеми, над якими працював Лазаревський, дав оцінку його працям з проблем генеалогії. Особливе значення О.Оглоблин надавав діяльності О.М.Лазаревського по виданню історичних джерел. На його думку, в основі історіософії вченого була ідея народництва. В своїх працях Лазаревський підкреслював визиск українського селянства старшиною і тому неприхильно ставився до Гетьманщини та її керівних діячів (І.Мазепи, П.Полуботка та ін.), значно меншу увагу звертаючи на згубний вплив російської політики на перебіг подій в Україні. О.Оглоблин досить влучно охарактеризував різницю в оцінці наукового доробку Лазаревського українськими істориками у 20-30-х рр. та радянськими істориками у післявоєнний період¹⁰.

Отже, 20-30-ті рр. можна умовно визначити як третій етап у дослідженні життя та наукової діяльності Лазаревського. Характерна риса цього етапу - спроба застосування аналізу та синтезу при вивченні життя та творчості історика щодо значного комплексу джерел біоісторіографічного характеру. Це була якісно нова риса у дослідженні його доробку. На наш погляд, саме в цей час була дана найбільш ґрунтовна, багатостороння та досить адекватна оцінка діяльності історика. Хоч праці Оглоблина хронологічно не потрапляють у вказаний період, але вони близькі за рівнем та загальними висновками до праць М.Грушевського, М.Василенка, М.Ткаченка, Д.Дорошенка, що стосуються проблеми. Тому вони проаналізовані нами тут.

За наступні два десятиліття спеціальних праць, присвячених нашій проблемі, не було написано. Нове повернення до наукової спадщини О.М.Лазаревського відбулося лише у другій половині 50-х років ХХ ст. Це був початок останнього четвертого етапу у розробці проблеми, який продовжувався практично до 90-х рр. Слід зазначити, що О.М.Лазаревському значно більше поталанило в радянський період, у порівнянні з іншими українськими істориками, яких було визнано за "українських буржуазних націоналістів", а їх прізвища, якщо і згадувалися, то лише з негативними епітетами. Його праці іноді навіть протиставлялися дослідженням з історії України

⁸ Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Прага, 1923. С. 141-146.

⁹ Оглоблин О. До питання про автора "Истории Руссов"//Україна. Париж, 1949 Ч. 2. С. 71-75, Він же. "Історія Русів"//Дніпро. 1991 № 9. С. 35-49, Він же. Олександр Лазаревський (1834-1902) і українське родознавство//Рід та знамено. Мюнхен, 1947 Ч. 4. Він же. Лазаревський Олександр//Енциклопедія Українознавства. Львів, 1994. 2-е вид. Т. 4. С. 1254.

¹⁰ Енциклопедія Українознавства. С. 1254.

М.І.Костомарова, В.Б.Антоновича, М.С.Грушевського та інших українських істориків. Однак, радянські історики майже одностайно вказували на обмеженість світогляду Лазаревського, вишукували з позицій класового підходу "хиби та недоліди" в його працях, зазначали, що спочатку історик виступав з позицій народництва і був прогресивним діячем просвітительського спрямування, але поступово "скочувався" до "буржуазного лібералізму". Загальна оцінка творчості О.М.Лазаревського була неоднозначною і нерідко суперечливою.

В той же час, в радянській історіографії дослідження наукової діяльності О.М.Лазаревського проводилося одночасно у кількох напрямках. Так, у науково-популярній брошурі М.І.Марченка та Л.К.Полухіна була здійснена спроба узагальнити відомості про життя та наукову діяльність історика¹¹. Однак, написана вона була майже виключно на основі вже відомих фактів, без залучення нових архівних джерел. Ймовірно, і самі автори не претендували на вичерпність і ставили перед собою завдання, насамперед, звернути увагу науковців на таку колоритну особистість, якою безумовно був Лазаревський.

Предметом особливої уваги був аналіз історичних поглядів О.М.Лазаревського і складових його конкретнопроблемної концепції. Цій проблемі присвячена спеціальна розвідка Л.А.Коваленка. Тут простежено процес формування світогляду Лазаревського, проаналізовано зміст найважливіших його наукових праць¹².

Одне з найважливіших місць у дослідженні наукової діяльності та творчого доробку О.М.Лазаревського належить працям В.Г.Сарбея. Цій проблемі він присвятив ряд своїх наукових розвідок. Першорядне значення, звичайно, має праця "Історичні погляди О.М.Лазаревського", яка і до нинішнього часу залишається єдиним монографічним виданням з проблеми. В жодній із попередніх і наступних наукових праць не прослідковано так ґрунтовно формування та зміну загальноісторичних поглядів О.М.Лазаревського та вироблення ним концепції історії України, як це здійснено у монографії В.Г.Сарбея¹³.

У цілому, у загальному висновку, зробленому тут В.Г.Сарбеєм прослідковується характерна для всієї радянської історіографії політизація проблеми, намагання відшукати раціональне в історичній концепції О.М.Лазаревського з точки зору марксистської ідеології та спростувати саме ті його висновки та положення, які не відповідають її теоретико-методологічним засадам.

Об'єктом особливої уваги українських радянських істориків були також окремі аспекти і напрямки наукової діяльності О.М.Лазаревського. У наукових статтях

¹¹ Марченко М.І., Полухін Л.К. Видатний історик України О.М.Лазаревський. К., 1958.

¹² Коваленко Л.А. До питання про історичні погляди О.М.Лазаревського//УІЖ. 1958. №4. С.98-107.

¹³ Сарбей В.Г. Історичні погляди О.М.Лазаревського. К., 1961.

О.Б.Коваленка¹⁴, В.М.Матях, Ю.А.Короткого, Г.М.Кураса та інших досліджувалася його участь та роль у діяльності окремих наукових установ та періодичних видань¹⁴. Його внесок у наукову діяльність Київської археографічної комісії в загальних рисах окреслено в монографії О.І.Журби¹⁵. Критичному аналізу були піддані деякі історичні джерела та пам'ятки української історіографії, опубліковані в свій час О.М.Лазаревським, у статті Б.С.Ватулі, монографії М.А.Литвиненко, навчальному посібнику М.І.Марченка¹⁶, ряд праць М.П.Ковальського¹⁷ та Г.К.Швидько¹⁸. Остання дослідниця є автором і спеціальної розвідки, присвяченої 150-річчю з дня народження Лазаревського¹⁹.

У статті та монографії М.П.Гуменюка, розвідках І.П.Крип'якевича та С.В.Сороковської²⁰ досліджувалися бібліографічні праці О.М.Лазаревського. В окремих статтях були описані колекція джерел, зібрана вченим та його бібліотека²¹. Останнім часом здійснена спроба дати належну наукову оцінку генеалогічним нарисам О.М.Лазаревського. У ґрунтовній монографії Н.М.Яковенко про українську шляхту ці нариси вченого розглядаються як перші в українській історіографії праці з проблем генеалогії, значення яких зберігається

¹⁴ Коваленко О.Б. Чернігівська архівна комісія (До 80-річчя з дня заснування)/УІЖ. 1976.№12.С.121-125; Матях В.М. Біля витоків "Киевской Старина" (До 110-річчя виходу першого номера журналу)/УІЖ.1992.№1.С.142-150; Короткий Ю.А. З історії створення першого історичного журналу на Україні (До 90-річчя виходу в світ першого номера журналу "Київская Старина")/УІЖ. 1972.№1.С.125-127; Курас Г.М. Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Дніпропетровськ, 1992.

¹⁵ Журба О.І. Гітійська археографічна комісія (1843-1921): Нарис історії та діяльності. К., 1993.С.175.

¹⁶ Ватуля Б.С. Из истории археографической практики на Украине в XIX-XX вв.//Исторический архив.1957.№2.С.192-195; Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст.Харків,1970; Марченко М.І. Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст.К., 1959.

¹⁷ Ковальський Н.П. Источниковедение истории Украины XVI-первой половины XVII вв.Днепропетровск,1978.Ч.2; Ковальський Н.П., Мышак Ю.А. Анализ отечественных источников по истории освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. Днепропетровск, 1986.

¹⁸ Швидько А.К. Анализ источников по социально-экономической истории Левобережной Украины (вторая половина XVII-первая половина XVIII вв.)Днепропетровск,1981; Воля ж. Значение фамильных архивов в историческом краеведении (на материалах Левобережной Украины)//Историческое краеведение в СССР. Вопросы теории и практики.К.,1991.С.132-138; Воля ж. Источники по истории городских поселений Левобережной Украины в отечественных архивохранилищах (вторая половина XVII-первая половина XVIII вв.)Днепропетровск,1986.

¹⁹ Воля ж. О.М.Лазаревский (До 150-річчя з дня народження)/УІЖ.1984.№6.С.130-132.

²⁰ Гуменюк М.П. Библиографическая деятельность А.М.Лазаревского//Советская библиография.М.,1960.Вып.4.С.72-80; Він же. Українські бібліографи XIX-початку XX ст.: Нариси про життя та діяльність Харків,1969; Крип'якевич І.П. Бібліографія історії України в доживтєвий період//УІЖ.1958.№5.С.166-170; Сороковська С.В. Пециній української бібліограф-історик//УІЖ.1969.№2.С.114-116.

²¹ Исалева Н.М. Коллекция А.М.Лазаревского в состав книжного фонда Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР//Библиотечно-библиографическая информация библиотек Академии наук СССР и Академий наук союзных республик 1968.№2.С.165-117; Колесник Є.О. Бібліотека О.М.Лазаревського//УІЖ. 1987.№1.С.123-127.

і зараз²². У 1994 р. було видано матеріали до біобібліографії, які мають важливе значення для дослідження наукового доробку О.М.Лазаревського²³.

Крім того, загальна оцінка окремим науковим працям або всього творчого доробку Лазаревського давалася майже у всіх працях, що стосувалися соціально-економічної історії Гетьманщини, які були написані у 50-80-х рр. українськими радянськими істориками.

У цілому, хоч окремі аспекти життєвого та творчого шляху О.Лазаревського вже знайшли своє відображення в українській історіографії другої половини XIX-XX ст., проте вивчення проблеми не можна вважати завершеним. До останнього часу не реалізовано комплексний підхід (аналіз) та синтез щодо усієї сукупності творчого доробку історика в галузі археографії, джерелознавства та історіографії, не було чітко визначено місце його в українському історіографічному процесі.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб визначити ті галузі (складові) історичної науки, у яких О.М.Лазаревський реалізувався саме як професійний історик, задля чого проаналізувати творчий доробок О.М.Лазаревського в галузі археографії, джерелознавства, спеціальних історичних дисциплін, історіографії та історії України XVII-XVIII ст.

Об'єктом дослідження є комплекс джерел про пошукову, едіційну, організаційну та науково-дослідницьку діяльність О.Лазаревського по вивченню соціально-економічної історії Лівобережної України другої половини XVII-XVIII ст.

Предметом дослідження, в нашому розумінні, є визначення професійного рівня наукового доробку О.М.Лазаревського і його ролі у становленні спеціальних галузей історичного пізнання у системі української історичної науки другої половини XIX-початку XX ст.

Досягнення окресленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

1. Відтворити основні події у житті та творчості історика.
2. Обґрунтувати та визначити принципи періодизації його наукової діяльності, її зміст та головні напрямки на різних етапах.
3. Проаналізувати найважливіші археографічні видання О.М.Лазаревського, встановити їх характерні особливості.
4. Виявити коло наукових зацікавлень та характерні риси змісту праць Лазаревського в галузі допоміжних (спеціальних) історичних дисциплін (бібліографії та генеалогії).
5. Охарактеризувати джерельну базу наукових праць О.М.Лазаревського, встановити суть його наукової джерелознавчої методики.

²² Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XVI до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). К., 1993.

²³ Олександр Матвійович Лазаревський. 1834-1902: Матеріали до біобібліографії. К., 1994.

6. Проаналізувати наукові розвідки Лазаревського, в яких він дав оцінку окремим проблемам історії історичної науки в Україні.

7. Визначити місце О.М.Лазаревського у вітчизняній історіографії другої половини ХІХ-початку ХХ ст. та значення його наукової діяльності.

Джерельну базу дослідження складають, по-перше, історіографічні джерела, що виникли в результаті наукової діяльності Лазаревського; по-друге, історіографічні джерела, які стосуються життя і творчості вченого, створені іншими особами. Обидві групи джерел, в свою чергу, поділяються на опубліковані та неопубліковані (архівні) джерела. До першої групи входять: а) монографії О.М.Лазаревського, що з'явилися окремим виданням; б) різноманітні джерела, видані окремо, вміщені на сторінках періодики або в додатках до його досліджень у супроводі авторських коментарів і приміток; в) публікації у часописах у вигляді рецензій та критичних відгуків, нарисів, статей, заміток і т.п.; г) уривки із спогадів та щоденників вченого, його незакінчена автобіографія.

Архівні джерела цієї групи складають використані нами виписки і замітки історика, матеріали з історії Переяславського, Миргородського, Полтавського, Лубенського, Прилуцького, Гадяцького та Київського полків, матеріали з історії Гамаліївського та Мгарського монастирів, складений істориком "Список редких и очень редких изданий по истории Малой России" та інші матеріали.

Другу групу джерел, що стосуються проблеми, складають: а) зібрані та опубліковані М.П.Василенком у 1927 р. в "Україні" матеріали до біографії О.М.Лазаревського; б) листи до нього від О.М.Бодянского та М.І.Костомарова, опубліковані самим Лазаревським та тексти листів Костомарова, наведені у статті Г.Житецького; в) неопубліковані листи окремих українських та російських істориків (В.Б.Антоновича, Д.І.Багалія, М.П.Василенка, В.С.Іконникова, О.І.Левицького, І.В.Лучицького, В.О.М'якотіна та ін.) до Лазаревського, що знаходяться в Інституті рукописів при ЦНБ НАН України; г) ряд матеріалів з архіву Лазаревських.

Методологічну базу дисертації складають принцип історизму, що в нашому розумінні являє собою підхід до історичних процесів та явищ з позицій не статичності а динаміки, вивчення взаємозв'язків між ними та їх взаємообумовленості; принцип багатofакторності, тобто вищлення різних факторів, об'єктивних і суб'єктивних, для визначення наукових зацікавлень історика, які в сукупності дають можливість встановити чому саме так розвивався його творчий шлях, визначити його досягнення і прорахунки на цьому шляху; принцип всебічності та об'єктивності пізнання, який було реалізовано через комплексний аналіз всієї сукупності джерел біоісторіографічного характеру, що стосувалися життя та творчості вченого. Автор також спирався на системний підхід, як одну з головних умов справжньої науковості будь-якого дослідження. Конкретними методами, на яких базувався автор, були історико-порівняльний та історико-

хронологічний методи, метод періодизації та формально-кількісний аналіз як досить дієвий засіб для вивчення наукових публікацій О.М.Лазаревського.

Автор спирався на досвід сучасної української та російської історіографії з теорії та методики джерелознавства та історіографії. Ним була також врахована існуюча традиція щодо історіографічного вивчення наукової діяльності та творчого доробку окремих українських істориків, особливо останні праці з даної проблеми.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній запропоновано нову періодизацію наукової діяльності О.М.Лазаревського, в основі якої інтенсивність та її напрямки. При цьому було виявлено динаміку його публікацій за їх тематикою, хронологією місцем видання та різновидами. Досить докладно також розглянута історіографія дослідження проблеми та дана оцінка найважливішим працям, які неї стосуються. В дисертації вперше проаналізовано ряд архівних джерел, виявлених автором у фонді О.М.Лазаревського у Інституті рукописів при ЦНБ НАН України.

В роботі застосовано комплексний аналіз та синтезований підхід до творчого доробку О.М.Лазаревського в галузі археографії, джерелознавства та історіографії, проаналізовано найважливіші праці, присвячені цим проблемам. Виходячи з цього, в дисертації здійснена спроба визначити місце Лазаревського в українському історіографічному процесі з врахуванням найважливіших складових його наукового внеску у вітчизняну історіографію, впливу історика на цей процес та окреслення кола його безпосередніх наукових зв'язків та контактів з іншими вченими.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист:

1. Сукупність джерел біоісторіографічного характеру, сформована автором у результаті пошукової роботи в Інституті рукописів при ЦНБ НАН України (фонд О.М.Лазаревського) та бібліотеках здатна інформаційно забезпечити досягнення мети даного дослідження.

2. Грунтуючись на принципах історизму, багатофакторності, всебічності та об'єктивності пізнання, а також на системному підході, як засобах для вивчення наукового доробку О.М.Лазаревського, можливо визначити напрямки та комплекс методів, що можуть бути використані для цього.

3. Комплексне використання історико-порівняльного, історико-хронологічного методів, формально-кількісного аналізу та методу періодизації дозволяє досягти мети дослідження шляхом розв'язання поставлених у ній завдань.

4. Аналіз досвіду української дожовтневої, діаспорної та радянської історіографії та результатів власного наукового доробку автора дисертації дозволяє стверджувати, що подальше дослідження наукової спадщини О.М.Лазаревського можливе саме з позицій системної методології.

5. Публікація різноманітних джерел та матеріалів, що стосувалися переважно соціально-економічної історії Гетьманщини, була основним, найважливішим напрямком наукової діяльності О.М.Лазаревського на всіх її етапах, тобто археографія була стержнем, навколо якого надбудовувалися інші складові його творчого доробку.

6. Поточні та ретроспективні покажчики літератури з проблем українознавства, складені О.М.Лазаревським, стали першими в Україні подібними виданнями, а сам вчений стояв біля витоків української бібліографії.

7. Генеалогічні нариси О.Лазаревського були першою в українській історіографії спробою системного дослідження проблем генеалогії на основі ретельного добору та критичного вивчення різноманітних джерел; методи і принципи, використані ним при цьому, були покладені в основу даної дисципліни.

8. О.М.Лазаревський не займався розробкою теоретико-методологічних проблем джерелознавства, але інтуїтивно виробив і використовував найпростіші методи критики джерел, володів елементами палеографічного, текстологічного та дипломатичного аналізу документів, не вживаючи учасну термінологію практично намагався встановити вірогідність, репрезентативність та автентичність джерел.

9. Нариси О.М.Лазаревського про "прежних изыскателей" хоч і не мали дослідницького характеру, за своєю структурою та змістом становили суттєвий внесок у розробку джерельної бази української історіографії.

10. Місце О.М.Лазаревського в українській історіографії визначається тим, що він відіграв провідну роль у становленні ряду спеціальних історичних дисциплін; видавши велику кількість цінних історичних джерел та пам'яток, виконав роботу, за обсягом рівнозначну результатам діяльності спеціалізованих архівних комісій та інститутів; сприяв виробленню критичного підходу і справжнього наукового відношення до досліджуваних джерел, започаткував окремий напрямок в українській історіографії - вивчення соціально-економічної історії Лівобережної України другої половини XVII-XVIII ст., і в цьому відношенні мав цілий ряд послідовників. У той же час, вплив Лазаревського на історіографічний процес був дещо обмежений тією обставиною, що в силу різних причин він не зміг створити своєї наукової школи.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані для створення навчального посібника з історіографії історії України, окремі її параграфи можуть залучатися для вивчення курсу "Допоміжні (спеціальні) історичні дисципліни" та спецкурсів. Запропоновану методику дослідження творчості та наукового доробку О.Лазаревського можна використовувати для історіографічного вивчення історичних праць інших українських істориків.

Апробація дослідження. Основні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у п'яти наукових статтях автора, обговорювалися на V науково-краєзнавчій конференції (Осггг, травень 1994 р.), міжнародній науковій конференції, присвяченій 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду (Дніпропетровськ, листопад 1995 р.), щорічних (1993-1995 рр.) підсумкових конференціях з науково-дослідної роботи професорсько-викладацького складу Дніпропетровського державного університету. Дисертація була обговорена на засіданні кафедри історіографії та джерелознавства Дніпропетровського держуніверситету і рекомендована до захисту.

Структура роботи відповідає поставленій меті та розв'язанню основних завдань дослідження. У відповідності до цього, дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків. У додатках подано динаміку джерельних публікацій О.М.Лазаревського за їх тематикою, хронологією, різновидами дерел, які їх склали та місцем їх видання.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, розглянуто стан її наукової розробленості, для чого проаналізовано найважливіші праці, що стосуються проблеми, визначені мета, завдання, об'єкт та предмет дослідження, його методологічна та джерельна база, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, розкриті наукова новизна та практичне значення дисертації.

У першому розділі - "Нарис життя та наукової діяльності О.М.Лазаревського (1834-1902 рр.)" подано найважливіші відомості з біографії історика. Головні події у житті та науковій діяльності вченого відтворені на основі використання широкого комплексу джерел біоісторіографічного характеру, в т.ч. і вперше введених до наукового обігу. У сукупності вони дозволяють скласти уявлення про наукові погляди вченого, визначити напрямки його пошукової, едиційної та дослідницької роботи, психологію творчості, його особисті якості, дізнатися про оточення вченого та характер його взаємовідносин із сучасниками, вирішити ще цілий ряд проблем.

В цьому ж розділі запропоновано нову періодизацію наукової діяльності історика. Для цього нами була підрахована загальна кількість наукових праць та окремо джерельних публікацій О.М.Лазаревського за кожний рік його наукової діяльності. Отримані дані були розміщені у системі координат. Це дозволило визначити основні періоди наукової діяльності Лазаревського (зменшення кількості публікацій до мінімуму за окремо взятий рік нами вважалося початком або закінченням того чи ін. етапу). Таким чином,

творів; епістолярії; літописів та літописних заміток; записок мандрівників та історичних творів; матеріалів фамільних (сімейних) архівів як комплексів джерел різних видів.

Переважна більшість джерельних публікацій О.М.Лазаревського супроводжувалася авторською передмовою (післямовою), коментарями або примітками. Однак, він не завжди давав докладний опис джерела, іноді опускав пояснення, дуже рідко його видання супроводжувалися допоміжними покажчиками. Публікуючи різноманітні джерела, він робив спроби дати їм критичну оцінку, з'ясувати їх походження, встановити авторів, дату створення. Короткі та влучні вислови, якими він характеризував окремі джерела, свідчать про тонкість його критики, адумливість його позиції. Не можна сказати, що такі зауваження зустрічаються у нього часто. Вони досить спорадичні і несистематичні. Іноді характерні риси документів у передмові ним розкриваються лише у декількох словах.

Редакційна техніка О.М.Лазаревського базувалася на точному відтворенні тексту джерел, без будь-яких змін і скорочень, із збереженням їх орфографії. Однак, через те, що більшість його джерельних публікацій друкувалися у губерньській періодиці, яка не мала досвіду видання історичних джерел, в них трапляється досить велика кількість помилок. Обсяг джерел не завжди дозволяв Лазаревському опублікувати їх без скорочень, або довести заплановану роботу до кінця. Задумам вченого і їх здійсненню бракувало послідовності і систематичності. Розпорошуючи свій потенціал на незначні публікації, Лазаревський не міг іноді завершити справу із виданням більш об'ємних і цінних у науковому відношенні джерел.

У цілому в галузі археографії О.М.Лазаревський керувався почуттям високої відповідальності за зміст своєї роботи. Своєю діяльністю він підготував ґрунт для майбутніх дослідників історії Лівобережної України. Його джерельні публікації і зараз мають важливе значення для сучасних дослідників цієї проблеми. Шоправда, видані ним матеріали не становлять чогось цілого, якомось єдиного циклу, але значення їх безперечне. Незважаючи на окремі недоліки, вони не тільки є величезним пам'ятником його наукової діяльності, але й становлять цінний внесок в українську історичну науку.

У третьому розділі - "Джерелознавчі аспекти в науковій творчості О.М.Лазаревського" аналізуються бібліографічні праці та генеалогічні нариси вченого, особливості його джерелознавчої методики, підходів та методів, які він застосовував, досліджуючи різноманітні джерела, дана характеристика джерельної бази найважливіших праць вченого.

О.М.Лазаревський зробив значний внесок в українську бібліографію. Він створив перші ретроспективні й поточні бібліографічні покажчики літератури з проблем українознавства. Для його бібліографічних праць характерні надзвичайна серйозність, високий професійний рівень, компетентність.

Особливо важливе значення має складений ним і опублікований у 1858 р. "Указатель источников для изучения Малороссийского края". Бібліографічні праці Лазаревського мають важливе значення і зараз як довідкові видання про літературу й опубліковані джерела з історії України з XVII до середини XIX ст. В той же час вони відображають стан розробки джерелознавчої проблематики на середину минулого століття та свідчать про досить високий рівень тодішньої історичної літератури та бібліографії в Україні.

О.М.Лазаревського слід вважати одним з кращих в українській дореволюційній історіографії знавців генеалогії старшинсько-дворянських родів. Його нарисі були першою спробою суцільного дослідження історії окремих українських родів, відіграли визначну роль у становленні генеалогії як спеціальної історичної дисципліни. Якщо врахувати, що зараз від фамільних архівів старшини збереглися лише поодинокі комплекси, то значення цих нарисів важко переоцінити.

Характеристика джерельної бази найважливіших наукових праць О.М.Лазаревського дозволяє констатувати, що в якості джерел історик використовував переважно різноманітні архівні документи, до нього ще не введені до наукового обігу, а також окремі свої джерельні публікації. Джерельна база його праць досить потужна і насичена. Вірогідність, репрезентативність, автентичність та оригінальність джерел, які її склали, не викликають жодного сумніву.

У цілому, у своїх працях О.М.Лазаревський намагався вирішити цілий ряд конкретних проблем джерелознавства. Критичний підхід до архівних документів та матеріалів, тверезість погляду, прагнення до об'єктивної оцінки їх часто суперечливих даних, строгий аналіз їх змісту - характерні риси його наукової методики. Він використовував окремі елементи тектологічного, палеографічного та дипломатичного аналізу, не оперуючи сучасною термінологією, фактично намагався встановити вірогідність, автентичність, репрезентативність та оригінальність історичних джерел. Такий підхід історика обумовив особливості його наукових праць: 1) масове використання різноманітних актових джерел, матеріалів слідств, джерел статистичного характеру, документів сімейних архівів, за умови, що вірогідність кожного окремого документу не викликала у нього сумніву (критика їх з позицій "здорового глузду"); 2) намагання відтворити історичний процес через накопичення даних історичних джерел, їх інтерпретацію, переказ і коментування; 3) прагнення уникнути роботи висновки та широкі узагальнення, оскільки, на його думку, це може зробити сам читач, ознайомившись із запропонованими його увазі джерелами.

Слід зазначити, що такий підхід до історичних джерел та матеріалів був характерним і традиційним для панівної на той час позитивістської історіографії, а саме яскраво вираженим істориком-позитивістом і був О.М.Лазаревськ й.

У четвертому розділі - "О.М.Лазаревський та сучасний йому історіографічний процес" проаналізовано праці історика, в яких він дав оцінку науковій діяльності, окремим джерельним публікаціям та працям деяких українських і російських істориків (як попереднього періоду, так і його сучасників), а також визначено його роль і місце в українській історіографії.

Аналіз праць Лазаревського з історії історичної науки України доводить, що його звернення до цієї проблеми було не випадковим. Воно стало прямим результатом його наукової діяльності, оскільки Лазаревський завжди цікавився відомостями біоісторіографічного характеру, часто наводив їх у своїх працях. В цьому відношенні він мав певний досвід, адже вивчав генеалогію українських родів.

На наш погляд, у своїх нарисах про "прежних изыскателей" він, з однієї сторони, спробував окреслити коло своїх попередників у дослідженні історії Лівобережної України, встановити їх внесок у розробку проблеми, а з іншої сторони, вивчив матеріали, зібрані ними, які були потрібні йому самому для подальших наукових студій. Напевно останнє було для нього важливішим, оскільки у своїх нарисах Лазаревський часто цитував праці "изыскателей", передруковував шлі уривки з них. Тому нариси з проблем історії історичної науки України, створені О.М.Лазаревським, слід розглядати як біоісторіографічні дослідження про життя та наукову діяльність перших українських істориків-лівобережців. В той же час вони стали цінним внеском вченого у створення та розробку джерельної бази історії історичної науки України.

Важливим напрямком наукової діяльності О.М.Лазаревського було рецензування ним документальних збірників і наукових праць з історії України. Його рецензії та критичні розвідки відіграли важливу роль у становленні і розвитку української історіографії, свідчили про її досить високий науковий рівень. Автентичність оцінок, які давав Лазаревський працям своїх сучасників, надзвичайна серйозність його рецензій, бачення ним слабких сторін праць колег свідчать про те, що він розумів значення наукової критики для формування світогляду історика, для розвитку науки взагалі. Він був дуже принциповим рецензентом, професіоном, що весь час удосконалювався сам і цього ж вимагав від інших; ніколи не проходив біля поверховості і безвідповідальності, особливо, якщо це стосувалося науки. Він не міг робити інакше, оскільки усвідомлював важливість своєї місії як вченого, завжди прагнув покращити якість і своїх праць, і праць колег.

Місце О.М.Лазаревського в українській історіографії визначається кількома аспектами. По-перше, він ввів до наукового обігу досить значний комплекс джерел з історії Лівобережної України, опублікувавши окремі дуже важливі документи та матеріали, вмістивши уривки з них у тексті своїх праць. По-друге, історик започаткував в українській історіографії окремий напрямок - вивчення соціально-економічної історії Гетьманщини і мав у цьому відношенні шлілий ряд

послідовників та продовжувачів цієї справи (О.Єфименко, Д.Багалій, І.Лучицький, І.Каманін, В.Модзалевський, О.Верзілов, П.Дорошенко та інші). По-третє, Лазаревський відстоював критичний підхід до історичних джерел, своєю науковою діяльністю сприяв підвищенню теоретико-методологічного рівня вітчизняного джерелознавства. По-четверте, він стояв у витоків цілого ряду спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін (серед них бібліографія та генеалогія) і розробки їх прикладних проблем. По-п'яте, Лазаревський одним із перших розпочав вивчення питань історії історичної науки України.

Наукова діяльність О.Лазаревського відбувалася на тому етапі розвитку української історичної науки, коли починалося становлення вітчизняного джерелознавства, історіографії, спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, створювалися історичні школи та напрямки у дослідженні різноманітних проблем. В цей час помітно проявилось зростання української історіографії у системі інших суспільних наук.

Із цілою когортою істориків та письменників, які в цей час теж працювали в Україні, Лазаревського зближувало бажання визначити коло питань, які необхідно було вирішити щодо вітчизняної історії, розширити джерельну базу, створити таким чином фундамент для подальшого її дослідження. Це був якісно новий етап в історії української історіографії, перехід її на нові рубежі. В ньому, безперечно, окреме, чітко окреслене місце займає Лазаревський, який вже в той час займався не тільки дослідженням історичного процесу, а й цікавився побутом народу, історичними особами, намагався проникнути в цю найбільш затінену сторону життя минулої епохи. Можна сказати, що в цьому відношенні він значно випередив школу "Аннали". Все це доводить, що українські історики не знаходилися на обочині магістрального історичного процесу. Вони самотужки в умовах різноманітних заборон російськ го царизму намагалися розробляти окремі проблеми історії України. Поступово зростав їх професійний рівень; і в цьому відношенні особливе місце належить такій колоритній особистості як Олександр Матвійович Лазаревський.

У висновках підведені загальні підсумки дослідження, сформульовано практичні рекомендації щодо використання його матеріалів у сучасних умовах, визначено напрямки можливого подальшого вивчення наукової діяльності та творчого доробку О.М.Лазаревського.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Джерела з історії Запорізької Січі та українського козацтва в архіві О.М.Лазаревського та археографічних публікаціях вченого//Під знаком Клію. На пошану Олени Апанович: 36 статей.Дніпропетровськ, 1995.С.70-80.(0,6 др. арк.).

2. Варіант структурування джерельної бази наукової діяльності О.М.Лазаревського шляхом формально-кількісного аналізу//Джерелознавчі та

У четвертому розділі - О.М.Лазаревський та сучасний бачок історіографічних історіографічні проблеми історії України. Теорія та методи. Вип. 20 (подано до друку) (0,6 др. арк.).

3. О.М.Лазаревський як дослідник історії козацтва та Запорізької Січі//Козацтво (подано до друку) (0,4 др. арк.).

4. О.М.Лазаревський про "Волинские епархиальные ведомости"//Остріг на порозі 900-річчя: Матеріали V науково-краєзнавчої конференції. Остріг, 1995 (0,2 др. арк.).

5. Оцінка О.М.Лазаревським наукових праць Д.І.Яворницького//Регіональне та загальне в історії. Тези міжнародної наукової конференції, присвяченої 140-річчю від дня народження Д.І.Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду (Листопад, 1995 р.). Дніпропетровськ, 1995. С.36-38. (0,15 др. арк.).

6. Сюжети з історії селянства в працях О.М.Лазаревського//Питання аграрної історії України та Росії: Матеріали других наукових читань, присвячених Д.П.Пойді. (подано до друку) (0,15 др. арк.).

Воронов В.И. Научное наследие А.М.Лазаревского в области археографии, источниковедения и историографии. (Рукопись).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.06 - Историография, специальные исторические дисциплины и методы исторических исследований. Днепропетровский Государственный Университет. Днепропетровск. 1996.

Диссертация посвящена актуальной проблеме историографии истории Украины - изучению научной деятельности и творческого наследия одного из выдающихся украинских историков второй половины XIX-начала XX в. А.М.Лазаревского, для чего привлечен обширный комплекс ранее не исследованных источников. Особое внимание уделено археографической (эдиционной и исследовательской) деятельности ученого как основного направления его творчества. Проанализированы основные его работы, посвященные конкретным проблемам источниковедения, библиографии, генеалогии и истории исторической науки Украины. Определено место А.М.Лазаревского в украинском историографическом процессе.

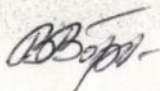
Ключові слова: О.М.Лазаревський, біоісторіографія, історія історичної науки, джерелознавство, археографія.

Voronov V.I. Scientific legacy of O.M.Lazarev'sky in the scope of archaeography, source study science and historiography. (Manuscript).

Dissertation is to receive academic degree of historical sciences candidate in speciality 07.00.06 - Historiography, special historical branches of science and historical research methods. Dniepropetrovsk State University. Dniepropetrovsk. 1996.

Dissertation is dedicated to actual problem of historiography of Ukrain history is researching of science activity and creative works legacy of O.M.Lazarev'sky. He is one of remarkable Ukrainian historians from second half of XIX and beginning of XX centuries. To achieve such aim contemporary researcher attracted spacious complex of sources that was not used before. Particular attention was pointed on archaeological (editorial and researching) activity of scientist as on main direction of Lazarev'sky's creative works. His main works, dedicated to concrete issues of source study science, bibliography, geneology and historiography in Ukraine, were analyzed by contemporary researcher. It was defined place of O.M.Lazarev'sky in Ukrainian historiography process.

Key words: O.M.Lazarev'sky, biohistoriography, history of historical science, source study science, archaeography.

Ученый секретарь: [Signature]

Докладчик: [Signature]

Секретарь: [Signature]

Содержание: [Text]

1. Введение

2. История вопроса

3. Методика исследования

4. Результаты исследования

5. Заключение

6. Литература

7. Приложение

8. Заключение

9. Заключение

10. Заключение

Докладчик: [Signature]

Секретарь: [Signature]

Диссертация подготовлена в соответствии с программой аспирантуры историко-географического факультета Днепродзержинского государственного университета. Днепродзержинск: 1996.

Диссертация посвящена актуальной проблеме истории украинского населения в период становления и развития украинского государства в XIX начале XX в. Автор исследует, для чего проводилась колонизация земель, каковы были цели и задачи колонизации, каковы ее результаты. Автор исследует историю колонизации земель в период становления украинского государства в XIX начале XX в. Автор исследует, для чего проводилась колонизация земель, каковы были цели и задачи колонизации, каковы ее результаты.

Ключевые слова: история, география, колонизация, украинское население, XIX-XII вв.

101-161 202 872

AB 33.883